

Definitieve conceptkerndoelen Friese taal & cultuur

HERZIENE VERSIE 2025

Colofon

November 2025

Mits de bron wordt vermeld, is het toegestaan zonder voorafgaande toestemming van de uitgever deze uitgave geheel of gedeeltelijk te kopiëren en/of verspreiden en om afgeleid materiaal te maken dat op deze uitgave gebaseerd is.

Auteurs

Ferdau Terpstra, Bernadet de Jager, Elly Attema, Fardau Visser.

Met dank aan:

De veldgroep, externe adviseurs, stakeholders en SLO.

Informatie:

Cedin

Lavendelheide 21, Drachten

Telefoon: 088 0200 300

Internet: www.cedin.nl en www.kurrikulum.frl

E-mail: info@cedin.nl

Voorwoord

In deze publicatie presenteren we de definitieve conceptkerndoelen (herziene versie 2025) voor het leergebied Friese taal & cultuur. Deze kerndoelen zijn het resultaat van gesprekken en onderzoek over wat waardevol is om te leren als het gaat om de Friese taal en cultuur en de mogelijkheden om de kerndoelen efficiënt en geïntegreerd vorm te geven in het onderwijs.

Leerlingen in Fryslân hebben het recht om Fries te leren in het onderwijs. Dat geldt voor Friestalige en voor niet-Friestalige leerlingen. In het leergebied Friese taal & cultuur worden alle leerlingen uitgedaagd en gestimuleerd om vaardiger te worden in de Friese taal en ervaringen op te doen met de Friese cultuur. Leerlingen verschillen in hun culturele en talige achtergrond. Vertrekkend vanuit de eigen ervaringen en taalvaardigheden worden alle leerlingen gestimuleerd om hun ervaringen met de Friese cultuur en hun communicatieve vaardigheden in het Fries uit te breiden.

Mijlpaal voor het onderwijs in Fryslân

Met de oplevering van deze definitieve conceptkerndoelen (herziene versie 2025) – hierna: kerndoelen – bereiken we een belangrijke mijlpaal in het funderend onderwijs in Fryslân: Provinciale Staten van de provincie Fryslân heeft sinds 2014 de bevoegdheid om de kerndoelen voor Friese taal en cultuur vast te stellen. Dit is de eerste set kerndoelen voor Friese taal & cultuur die door de provincie vastgesteld gaat worden.

Samen met het onderwijsveld

De provincie Fryslân heeft Cedin als regionale partij gevraagd om de kerndoelen voor Friese taal & cultuur te ontwikkelen. De kerndoelen zijn daarmee in de regio zelf opgesteld en sluiten aan bij de situatie en ambities van de provincie Fryslân met betrekking tot behoud en het stimuleren van de Friese taal en cultuur. Kerndoelen voor de andere leergebieden zijn in opdracht van het ministerie van OCW door SLO ontwikkeld.

Voor het tot stand komen van de kerndoelen Friese taal & cultuur heeft het kerndoelenteam intensief samengewerkt met vele leraren uit het primair en voortgezet onderwijs. Daarnaast hebben er verschillende experts en andere betrokkenen uit het onderwijsveld in Fryslân meegedacht en feedback gegeven. Verder is intensief samengewerkt met de curriculumontwikkelaars van SLO.

We hopen dat deze kerndoelen voor alle scholen in Fryslân een impuls zullen zijn om in het curriculum ruimte te (blijven) maken Friese taal & cultuur en dat het hen zal inspireren tot een innovatief en kwalitatief onderwijsaanbod.

Inhoud

	Pagina
Voorwoord	3
1. Inleiding	5
2. Leeswijzer	7
3. Karakteristiek	9
Kenmerken van het leergebied Friese taal & cultuur	
Samenhang binnen het leergebied Friese taal & cultuur	
Samenhang met andere leergebieden	
4. Kerndoelen	12
4.1 Overzicht domeinen Friese taal & cultuur	12
4.2 Overzicht kerndoelen Friese taal & cultuur	13
4.3 Kerndoelen primair onderwijs	15
4.4 Kerndoelen onderbouw voortgezet onderwijs	21
5. Begrippenlijst	28

1. Inleiding

Waarom nieuwe kerndoelen?

De huidige kerndoelen zijn sinds 2006 van kracht. Onderwijskundige, vakspecifieke en (regionaal-) maatschappelijke ontwikkelingen vragen om een actualisatie van de kerndoelen. Daarbij is voor het gehele curriculum de wens uitgesproken tot samenhang, terugdringen van overladenheid in het onderwijsprogramma en het versterken van doorlopende leerlijnen. Daarnaast sluit de actualisatie van de kerndoelen Friese taal & cultuur aan bij de ambitie van de provincie Fryslân en het Rijk om het onderwijsaanbod voor dit leergebied te versterken.

Plaats van de kerndoelen in het onderwijs

De kerndoelen voor Friese taal & cultuur gelden als wettelijke opdracht voor elke school in het funderend onderwijs in het Friese taalgebied. Ze omvatten een brede inhoudelijke basis waar alle leerlingen recht op hebben. Hoe de school invulling geeft aan het onderwijsaanbod, pedagogiek en didactiek is aan de school zelf. Alle kerndoelen, ook die voor Friese taal & cultuur, laten ruimte voor de eigen schoolvisie en keuzes voor accenten op basis van de leerlingpopulatie of identiteit.

Twee sets kerndoelen voor regulier onderwijs

Voor het leergebied Friese taal & cultuur zijn twee sets kerndoelen ontwikkeld: een set voor het primair onderwijs en een set voor de onderbouw van het voortgezet onderwijs, met waar nodig een aanvulling voor de derde klas van havo en vwo. Deze aanvulling waarborgt de aansluiting met de bovenbouw en het examenprogramma.

Wanneer komen de nieuwe kerndoelen in de klas?

Cedin heeft de definitieve conceptkerndoelen (herziene versie 2025) opgeleverd aan de provincie Fryslân. De provincie start vervolgens een traject om de kerndoelen vast te leggen in wet- en regelgeving. Zodra de kerndoelen zijn vastgesteld, gelden ze voor alle scholen in het Friese taalgebied. De Provinciale staten van Fryslân besluit hoelang scholen de tijd krijgen om de kerndoelen te implementeren en in welk schooljaar het onderwijsaanbod in alle scholen moet voldoen aan de nieuwe kerndoelen.

De vaststelling van de kerndoelen Friese taal & cultuur loopt gelijk met de vaststelling van de kerndoelen Nederlands, zodat scholen al tijdens de implementatie de kerndoelen van deze leergebieden kunnen verbinden waar zij dat nodig en mogelijk achten.

Implementatie

Om leraren en scholen te ondersteunen bij de implementatie worden bij de kerndoelen voor Friese taal en cultuur leerlijnen en voorbeeldmatige materialen ontwikkeld. Deze zullen niet wettelijk vastgelegd worden, maar bieden wel ondersteuning bij de vertaling en uitwerking van de kerndoelen naar de onderwijspraktijk. Deze leerlijnen en voorbeeldmatige materialen kunnen gebruikt worden door leraren en schoolleiders, maar ook door educatieve uitgeverijen, opleiders, onderwijsadviseurs en andere professionals.

2. Leeswijzer

In deze publicatie vind je de definitieve conceptkerndoelen (herziene versie 2025) voor Friese taal & cultuur. Om de inhoud, formulering en gedachtegang achter de kerndoelen goed te interpreteren is het raadzaam om de publicatie te lezen in de volgorde waarin deze is opgesteld. Allereerst is de karakteristiek opgenomen. Hierin is de visie op het leergebied geformuleerd. Daarna volgt een overzicht van alle domeinen en de kerndoelen. Vanaf pagina 15 worden de afzonderlijke kerndoelen beschreven. Tot slot is er een begrippenlijst opgenomen.

Status van de kerndoelen

In deze publicatie spreken we over de definitieve conceptkerndoelen (herziene versie 2025). Deze publicatie is het eindproduct van een volledig doorlopen ontwikkelfase, fase van beproeven en de herzieningsfase. De kerndoelen hebben dus nu hun definitieve vorm, maar zolang ze nog niet vastgesteld zijn in wet- en regelgeving blijft de status ‘concept’ van kracht. Voor de leesbaarheid hanteren we in deze publicatie de term ‘kerndoelen’.

Opbouw van een kerndoel

De geactualiseerde kerndoelen Friese taal & cultuur vormen het beoogde curriculum voor dit leergebied. Ze zijn in vorm en formulering gelijk aan de kerndoelen van Nederlands en andere leergebieden. In het nieuwe curriculum worden verschillende soorten doelen onderscheiden: aanbodsdoelen (gericht op de school), beheersingsdoelen en ervaringsdoelen (gericht op de leerling) en hybride doelen (combinatie van beheersings- en ervaringsdoelen).

Een kerndoel bestaat uit één of meerdere subdoelen: ieder kerndoel start met een kernzin, gevolgd door subdoelen die omschreven zijn in doelzinnen. Doelzinnen zijn geconcretiseerd middels beschrijvingen onder ‘het gaat hierbij om’.

Bij enkele doelzinnen zijn bij ‘het gaat hierbij om’ specifieke inhouden genoemd voor het derde leerjaar van havo en vwo. Deze inhouden dragen bij aan de doorgaande lijn naar het bovenbouwprogramma van havo en vwo. Overigens staat het leraren vrij om deze inhouden (ook) al in leerjaar 1 of 2 aan te bieden.

Gebruikte terminologie

De kerndoelen gebruiken begrippen en termen die misschien niet voor iedereen even herkenbaar zijn. Het zijn vakspecifieke begrippen die bekend zijn in het leergebied en voorkomen in de landelijke kennisbasis van de lerarenopleidingen. De inhouden en formuleringen sluiten eveneens aan bij internationale ontwikkeling en benamingen. In de bijlage van deze publicatie is een begrippenlijst opgenomen.

Verantwoording

Het proces en de inhoudelijke onderbouwing van de kerndoelen wordt uitgebreid toegelicht en verantwoord in een apart toelichtingsdocument. Hierin zijn keuzes onderbouwd en staat ook welke ontwerpcriteria leidend waren en wie er hebben meegewerkt aan de ontwikkeling.

3. Karakteristiek

Kenmerken van het leergebied Friese taal & cultuur

In het leergebied Friese taal & cultuur worden alle leerlingen gestimuleerd om vaardiger te worden in de Friese taal en krijgen zij inzicht in de Friese cultuur. Dit draagt bij aan het begrijpen en kunnen deelnemen aan sociale en (later) professionele situaties waarin de Friese taal en cultuur een rol speelt. Dit bevordert de kansengelijkheid. Leerlingen ontwikkelen in het leergebied Friese taal & cultuur een samenhangend geheel aan kennis, vaardigheden en houdingen op het gebied van taal, taalbewustzijn, taalexpressie en cultuurbewustzijn.

Binnen het domein *Taal leren en gebruiken* leren leerlingen binnen betekenisvolle en authentieke situaties Friese teksten te begrijpen, Friese teksten te produceren en deel te nemen aan Friestalige gesprekken. Fries is de tweede rijkstaal in Nederland en wordt in Fryslân in sociale en professionele situaties gebruikt. Begrip van de Friese taal helpt leerlingen om de wereld om hen heen te begrijpen, zich staande te houden in de Friese en meertalige context en er aan deel te kunnen nemen. Omdat leerlingen verschillen in taalachtergrond en taalervaring bieden de doelen in dit domein ruimte om bij het leren en uitbreiden van Friese taalvaardigheden aan te sluiten en voort te bouwen op de taalbasis van leerlingen.

Binnen het domein *Taalbewustzijn* verkennen leerlingen kenmerken van de Friese taal. Ze leren over overeenkomsten en verschillen met andere talen en over veranderingen in de taal. Leerlingen ontwikkelen bewustzijn over de rol en het effect van de Friese taal in communicatie en persoonsvorming. Leerlingen vergroten dit bewustzijn met kennis over de rol van de Friese taal in de geschiedenis. Leerlingen leren te reflecteren op hun eigen Friese taalgebruik waardoor zij zich bewust worden van de mate waarin zij zelf Fries gebruiken, hoe vaardig ze zijn en wat ze kunnen doen om Fries beter te leren en makkelijker te gebruiken. Hiermee ontwikkelen zij hun taalbewustzijn en versterken zij hun basis voor het leren van Fries en andere talen.

Binnen het domein *Taalexpressie* doen leerlingen ervaringen op met Friese taalexpressie door het lezen, beluisteren en bekijken van Friese culturele en creatieve teksten, zoals: boeken, jeugdliteratuur, toneelstukken, liedteksten, etc. Ze leren hier betekenis aan te geven en waarde aan toe te kennen voor zichzelf en anderen. In dit domein worden leerlingen gestimuleerd om eigen gedachten en gevoelens op creatieve wijze vorm te geven waarbij ze leren te experimenteren met de Friese taal en ze ervaring opdoen met verschillende uitdrukkingswijzen en effecten.

Binnen het domein *Cultuurbewustzijn* worden leerlingen gestimuleerd om de Friese cultuur te verkennen binnen de kaders van materieel en immaterieel erfgoed en, in het voorgezet onderwijs, de Friestalige

jeugdliteratuur. Leerlingen ontwikkelen bewustzijn en inzichten in het Friese erfgoed in hun directe omgeving, de regio en de provincie en leren hier betekenis en waarde aan toe te kennen voor het heden, verleden en de toekomst. Leerlingen in het voortgezet onderwijs verkennen de Friestalige literatuur. Ze leren hier waarde aan toe te kennen en verbreden middels de Friese jeugdliteratuur hun blik op de Friese cultuur.

Tot slot heeft het leergebied Friese taal & cultuur het domein *Rijke leeromgeving*. Dit domein betreft het aanbod dat de school doet en voorwaardelijk is voor het leren van Friese taal & cultuur. Het gaat om materialen en bronnen, maar ook om leeractiviteiten, werkvormen, instructie en taalsteunmiddelen.

Samenhang binnen het leergebied

In de kerndoelen en doelzinnen worden kennis en vaardigheden in verschillende domeinen beschreven. In een betekenisvol en functioneel aanbod zullen doelen in samenhang geleerd worden. Aanbod en lesactiviteiten in de domeinen cultuurbewustzijn, taalexpressie en taalbewustzijn gaan altijd gepaard met leren en gebruiken van de Friese taal. Maar ook de domeinen taalexpressie, cultuurbewustzijn en taalbewustzijn hebben onderlinge verbanden.

Behalve een samenhang tussen domeinen is er ook een samenhang tussen primair onderwijs en de onderbouw van het voortgezet onderwijs middels een doorgaande lijn. Het uitbreiden van de ervaringen, kennis en vaardigheden loopt van primair onderwijs door naar het voortgezet onderwijs. De opbouw van de leerlijn wordt bepaald door de toename in complexiteit en abstractie van inhoud en taalgebruik. In de eerste fase van de ontwikkeling (primair onderwijs) ligt de nadruk op ervaren, verkennen, begrijpen en benoemen en in latere fases (vaak het voortgezet onderwijs) op verfijning, verbreding en verdieping.

Samenhang met andere leergebieden

Voor het leren en gebruiken van de Friese taal kunnen leerlingen gebruik maken van taalcompetenties die zij leren bij Nederlands en de moderne vreemde talen. Gebruik maken van eerder opgedane taalvaardigheden vergemakkelijkt het leren en gebruiken van de Friese taal. Doordat ook in andere taalleergebieden aandacht is voor verschillende talen, taalvariëteiten en (sub)culturen, kunnen leerlingen hun taalbewustzijn vergroten en een houding ontwikkelen vanuit verschillende perspectieven.

Leerlingen breiden ook taalcompetenties uit bij andere leergebieden die functioneel zijn voor het leren en gebruiken van de Friese taal. De kerndoelen van het leergebied Digitale geletterdheid beschrijven hoe leerlingen leren omgaan met digitale bronnen en het gebruiken van effectieve zoekstrategieën: vaardigheden die ze ook kunnen inzetten bij het zoeken naar informatie in Friestalige bronnen.

Kennis en vaardigheden die in het domein Cultuurbewustzijn worden aangeboden kunnen in verbinding worden gebracht met kennis en vaardigheden die leerlingen krijgen aangeboden in de leergebieden Mens en maatschappij, Mens en natuur en Burgerschap. Doelen in het domein Taalexpressie kunnen in verbinding worden gebracht met de domeinen Meemaken en betekenis geven en Maken en betekenis geven in het

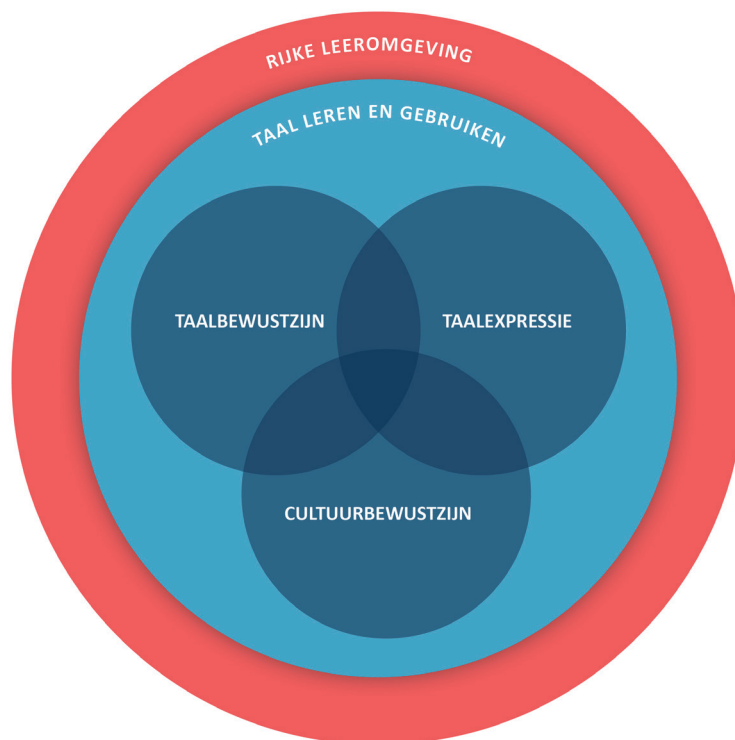
leergebied Kunst en cultuur.

Door verbindingen te leggen tussen de domeinen van Friese taal & cultuur en andere leergebieden wordt de ervaringsbasis en kennis- en taalontwikkeling van leerlingen gestimuleerd en versterkt.

4. De Kerndoelen

5.1 Overzicht domeinen Friese taal & cultuur

De kerndoelen Friese taal en cultuur zijn onderverdeeld in 5 domeinen: rijke leeromgeving, taal leren en gebruiken, taalbewustzijn, taalexpressie en cultuurbewustzijn. Deze domeinen kunnen niet los van elkaar worden gezien zoals zichtbaar is in de afbeelding hieronder. Om de doelen goed te kunnen beschrijven worden ze in dit document toch van elkaar onderscheiden. In onderstaande figuur is de samenhang van de domeinen schematisch weergegeven: Taal leren en gebruiken vindt plaats binnen een rijke leeromgeving en is verbonden met één of meerdere inhoudelijke domeinen.

5.2 Overzicht kerndoelen Friese taal & cultuur

In onderstaand overzicht zijn de inhoud van de kerndoelen primair onderwijs en onderbouw voortgezet onderwijs naast elkaar in een overzicht geplaatst. Zo wordt een belangrijk deel van de doorlopende lijn zichtbaar.

OVERZICHT KERNDOELEN FRIESE TAAL & CULTUUR

PRIMAIR ONDERWIJS

Domein: Rijke leeromgeving

1. De school zorgt voor een rijke Friestalige taal- en leeromgeving
 - A. De school zorgt voor Friestalige leer- en leesmaterialen
 - B. De school stimuleert de Friese taalontwikkeling van alle leerlingen

Domein: Taal leren en gebruiken

2. De leerling gebruikt de Friese taal
 - A. De leerling toont begrip van Friestalige teksten
 - B. De leerling verwerkt informatie uit Friestalige teksten
 - C. De leerling spreekt en schrijft Fries
 - D. De leerling neemt deel aan gesprekken in het Fries

Domein: Taalbewustzijn

3. De leerling ontwikkelt zich als bewuste gebruiker van het Fries
 - A. De leerling verkent kenmerken van de Friese taal
 - B. De leerling verkent de positie van de Friese taal
 - C. De leerling reflecteert op de eigen Friese taalontwikkeling

Domein: Taalexpressie

4. De leerling doet ervaring op met Friese taalexpressie

ONDERBOUW VOORTGEZET ONDERWIJS

1. De school zorgt voor een rijke Friestalige taal- en leeromgeving
 - A. De school zorgt voor Friestalige leer- en leesmaterialen
 - B. De school stimuleert de Friese taalontwikkeling van alle leerlingen

2. De leerling gebruikt de Friese taal
 - A. De leerling toont begrip van Friestalige teksten
 - B. De leerling verwerkt informatie uit Friestalige teksten
 - C. De leerling spreekt en schrijft Fries
 - D. De leerling neemt deel aan gesprekken in het Fries

3. De leerling ontwikkelt zich als bewuste gebruiker van het Fries
 - A. De leerling verkent kenmerken van de Friese taal
 - B. De leerling reflecteert op de positie van de Friese taal
 - C. De leerling reflecteert op de eigen Friese taalontwikkeling

4. De leerling doet ervaring op met Friese taalexpressie

A. De leerling verwerkt gedachten en gevoelens over Friese culturele en creatieve taaluitingen

B. De leerling gebruikt de Friese taal op een creatieve manier

Domein: Cultuurbewustzijn

5. De leerling ontwikkelt zich als bewuste deelnemer aan de Friese cultuur

A. De leerling verkent het materiële en immateriële erfgoed van Fryslân

A. De leerling verwerkt gedachten en gevoelens over Friese culturele en creatieve taaluitingen

B. De leerling gebruikt de Friese taal op een creatieve manier

5. De leerling ontwikkelt zich als bewuste deelnemer aan de Friese cultuur

A. De leerling verkent het materiële en immateriële erfgoed van Fryslân

B. De leerling verkent de waarde van Friestalige jeugdliteratuur

5.3 Kerndoelen primair onderwijs

DOMEIN: RIJKE LEEROMGEVING		
Kerndoel 1		
De school zorgt voor een rijke Friestalige taal- en leeromgeving.		
Doelzin		Het gaat hierbij om
A.	De school zorgt voor Friestalige leer- en leesmaterialen.	• de Friese taal en cultuur laten horen en zien; • aanbieden van een veelzijdig en actueel aanbod Friese (voor)leesboeken, jeugdliteratuur en authentieke vakoverstijgende Friestalige teksten; • aanbieden van kennis en vaardigheden uit het leergebied Friese taal & cultuur in onderlinge samenhang; • aanbieden van taalsteunmiddelen om Fries te begrijpen en durven gebruiken; • stimuleren van de leesmotivatie voor Friestalige teksten, boeken en jeugdliteratuur.
B	De school stimuleert de Friese taalontwikkeling van alle leerlingen.	• ruimte bieden aan het gebruik van het Fries en taalvariëteiten van het Fries in informele en formele setting; • aanbieden van leeractiviteiten passend bij het taalniveau en de belevingswereld van de leerlingen; • aanbieden van betekenisvolle leeractiviteiten waarin de Friese taal als school- en vaktaal actief wordt gebruikt; • aanbieden van leeractiviteiten waarin leerlingen kennis en vaardigheden vakoverstijgend toepassen.

DOMEIN: TAAL LEREN EN GEBRUIKEN**Kerndoel 2****De leerling gebruikt de Friese taal.**

Doelzin		Het gaat hierbij om
A.	De leerling toont begrip van Friestalige teksten.	• lezen, bekijken en beluisteren van Friestalige teksten; • verwoorden van onderwerp en hoofdzaken; • inzetten en uitbreiden van de Friese woordenschat; • flexibel toepassen van verschillende aanpakken en begripsverhogende strategieën; • inzetten van kennis over de vorm van teksten: tekstsoorten, teksstructuren, literaire genres, verteltechnieken.
B	De leerling verwerkt informatie uit Friestalige teksten.	• vergelijken van verschillende soorten teksten; • verbanden leggen tussen teksten en eigen ervaringen; • verwerken van nieuwe kennis, inzichten en meningen in gesproken en geschreven teksten.
C.	De leerling spreekt en schrijft Fries.	• formuleren van gedachten, ideeën, inzichten en ervaringen in gesproken en geschreven teksten passend bij het taalniveau en de leeftijdsfase van de leerling; • gebruiken van eenvoudige Friese spelling- en grammaticaregels; • reviseren van een tekst met het oog op doelgerichte communicatie: taalgebruik en taalverzorging; • inzetten van kennis over de vorm van teksten: tekstsoorten, tekststructuren, verteltechnieken.

Doelzin		Het gaat hierbij om
D.	De leerling neemt deel aan gesprekken in het Fries.	• adequaat reageren op een Friessprekende gesprekspartner; • verstaanbaar Fries spreken; • in het Fries bijdragen aan een gesprek waarbij kwaliteit en kwantiteit van de bijdrage passen bij het taalniveau en de leeftijdsfase van de leerling; • flexibel toepassen van gespreksconventies passend bij de gespreksvorm.

DOMEIN: TAALBEWUSTZIJN**Kerndoel 3**

De leerling ontwikkelt zich als bewuste gebruiker van het Fries.

Doelzin		Het gaat hierbij om
A.	De leerling verkent kenmerken van de Friese taal.	• verkennen van de Friese taal op vorm, klank en gebruik; • vergelijken van het Fries met het Nederlands en andere talen en taalvariëteiten in Fryslân; • bespreken van taaleigen kenmerken van de Friese taal.
B	De leerling verkent de positie van de Friese taal.	• verkennen wanneer en waarom zichzelf of anderen het Fries gebruiken; • reflecteren op het gebruik van het Fries in relatie tot wie je bent of wilt zijn; • evalueren van het eigen talenrepertoire en de positie van het Fries daarin.
C.	De leerling reflecteert op de eigen Friese taalontwikkeling.	• reflecteren op het verloop van het proces en de gemaakte keuzes tijdens en na het proces; • evalueren van de eigen Friese taalproducten aan de hand van kwaliteitscriteria voor inhoud en vorm; • kiezen van leerdoelen voor de eigen Friese taalontwikkeling op basis van evaluatie en reflectie; • verwerken van feedback.

DOMEIN: TAALEXPRESSIE		
Kerndoel 4		
De leerling doet ervaring op met Friese taalexpressie.		
Doelzin		Het gaat hierbij om
A.	De leerling verwerkt gedachten en gevoelens over Friese culturele en creatieve taaluitingen.	• lezen, bekijken en beluisteren van Friese culturele en creatieve taaluitingen; • verwoorden en verbeelden van persoonlijke gedachten en gevoelens; • uitwisselen van eigen interpretaties van Friese culturele en creatieve taaluitingen.
B	De leerling gebruikt de Friese taal op een creatieve manier.	• uitdrukking geven aan ideeën, gedachten, gevoelens, ervaringen en fantasieën in verschillende soorten taalcreaties; • experimenten met Friese klanken, woorden, zinnen, taalregels, taalconventies en visuele vormen; • gebruiken van vormgevingsmiddelen om de Friese taaluiting te versterken; • toelichten hoe eigen ideeën, gedachten, gevoelens, ervaringen of fantasieën zijn verwerkt in de taalcreatie; • waarderen van taalcreaties van anderen.

DOMEIN: CULTUURBEWUSTZIJN**Kerdoel 5**

De leerling ontwikkelt zich als bewuste deelnemer aan de Friese cultuur.

Doelzin		Het gaat hierbij om
A.	De leerling verkent het materiële en immateriële erfgoed van Fryslân.	• beschrijven van historische en hedendaagse personen die belangrijk zijn voor Fryslân; • benoemen van belangrijke historische gebeurtenissen binnen Fryslân; • beschrijven van aspecten van het Friese landschap en de Friese cultuur; • verkennen van Friese tradities en gebruiken.

5.4 Kerndoelen onderbouw voortgezet onderwijs

DOMEIN: RIJKE LEEROMGEVING		
Kerndoel 1		
De school zorgt voor een rijke Friestalige taal- en leeromgeving.		
Doelzin		Het gaat hierbij om
A.	De school zorgt voor Friestalige leer- en leesmaterialen.	• de Friese taal en cultuur laten horen en zien; • aanbieden van een veelzijdig en actueel aanbod Friese (voor)leesboeken, jeugdliteratuur en authentieke vakoverstijgende Friestalige teksten; • aanbieden van kennis en vaardigheden uit het leergebied Friese taal & cultuur in onderlinge samenhang; • aanbieden van taalsteunmiddelen om Fries te begrijpen en durven gebruiken; • stimuleren van de leesmotivatie voor Friestalige teksten, boeken en jeugdliteratuur.
B	De school stimuleert de Friese taalontwikkeling van alle leerlingen.	• ruimte bieden aan het gebruik van het Fries en taalvariëteiten van het Fries in informele en formele setting; • aanbieden van leeractiviteiten passend bij het taalniveau en de belevingswereld van de leerlingen; • aanbieden van betekenisvolle leeractiviteiten waarin de Friese taal als school- en vaktaal actief wordt gebruikt; • aanbieden van leeractiviteiten waarin leerlingen kennis en vaardigheden vakoverstijgend toepassen.

DOMEIN: TAAL LEREN EN GEBRUIKEN**Kerndoel 2****De leerling gebruikt de Friese taal.**

Doelzin		Het gaat hierbij om
A.	De leerling toont begrip van Friestalige teksten.	• lezen, bekijken en beluisteren van Friestalige teksten; • verwoorden van onderwerp en hoofdzaken; • inzetten en uitbreiden van de Friese woordenschat; • flexibel toepassen van verschillende aanpakken en begripsverhogende strategieën; • inzetten van kennis over de vorm van teksten: tekstsoorten, teksstructuren, literaire genres, verteltechnieken.
B	De leerling verwerkt informatie uit Friestalige teksten.	• beoordelen en selecteren van verschillende soorten teksten; • verbanden leggen tussen teksten en eigen ervaringen; • verbanden leggen binnen en tussen teksten; • verwerken van nieuwe kennis, inzichten en meningen in gestructureerde gesproken en geschreven teksten.
C.	De leerling spreekt en schrijft Fries.	• formuleren van gedachten, ideeën, inzichten en ervaringen in gesproken en geschreven teksten passend bij het taalniveau en de leeftijdsfase van de leerling; • gebruiken van Friese spelling- en grammaticaregels; • reviseren van een tekst met het oog op doelgerichte communicatie: taalgebruik en taalverzorging; • inzetten van kennis over de vorm van teksten: tekstsoorten, tekststructuren, verteltechnieken.

Doelzin		Het gaat hierbij om
D.	De leerling neemt deel aan gesprekken in het Fries.	• adequaat reageren op een Friessprekende gesprekspartner; • verstaanbaar Fries spreken; • in het Fries bijdragen aan een gesprek waarbij kwaliteit en kwantiteit van de bijdrage passen bij het taalniveau en de leeftijdsfase van de leerling; • flexibel toepassen van gespreksconventies passend bij de gespreksvorm.

DOMEIN: TAALBEWUSTZIJN**Kerndoel 3**

De leerling ontwikkelt zich als bewuste gebruiker van het Fries.

Doelzin		Het gaat hierbij om
A.	De leerling verkent kenmerken van de Friese taal.	• verkennen van de Friese taal op vorm, klank en gebruik; • vergelijken van het Fries met Nederlands en andere talen en taalvariëteiten in Fryslân; • benoemen van en reflecteren op taaleigen kenmerken van de Friese taal; • verkennen van verschillen tussen gesproken en geschreven Fries. 3havo/vwo: • benoemen van veranderingen in de Friese taal en benoemen van oorzaken en gevolgen van die veranderingen.
B	De leerling reflecteert op de positie van de Friese taal.	• evalueren van het eigen talenrepertoire en de positie van het Fries daarin; • redeneren wanneer en waarom zichzelf en anderen Fries gebruiken; • verbanden leggen tussen Fries taalgebruik en kennis van meertaligheid, identiteit en (sub)cultuur; • reflecteren op de maatschappelijke positie van het Fries in de meertalige samenleving. 3havo/vwo: • reflecteren op het sociaal-maatschappelijke effect van het gebruik van het Fries binnen verschillende (beroeps)contexten; • reflecteren op de maatschappelijke positie van het Fries in verschillende perioden in de geschiedenis.

Doelzin		Het gaat hierbij om
C.	De leerling reflecteert op de eigen Friese taalontwikkeling.	• reflecteren op het verloop van het proces en de gemaakte keuzes tijdens en na het proces; • evalueren van de eigen Friese taalproducten aan de hand van kwaliteitscriteria voor inhoud en vorm; • vergelijken van eigen Friese taalproducten met taalproducten van anderen; • formuleren van leerdoelen voor de eigen Friese taalontwikkeling op basis van evaluatie en reflectie; • verwerken van feedback.

DOMEIN: TAALEXPRESSIE**Kerndoel 4**

De leerling doet ervaring op met Friese taalexpressie.

Doelzin		Het gaat hierbij om
A.	De leerling verwerkt gedachten en gevoelens over Friese culturele en creatieve taaluitingen.	• lezen, bekijken en beluisteren van Friese culturele en creatieve taaluitingen; • verwoorden en verbeelden van persoonlijke gedachten en gevoelens; • vergelijken van eigen interpretaties van Friese culturele en creatieve taaluitingen met die van anderen.
B	De leerling gebruikt de Friese taal op een creatieve manier.	• uitdrukking geven aan ideeën, gedachten, gevoelens, ervaringen en fantasieën in verschillende soorten taalcreaties; • experimenten met Friese klanken, woorden, zinnen, literaire genres, taalregels, taalconventies en visuele vormen; • gebruiken van vormgevingsmiddelen om de Friese taaluiting te versterken; • toelichten hoe eigen ideeën, gedachten, gevoelens, ervaringen of fantasieën zijn verwerkt in de taalcreatie; • waarderen van taalcreaties van anderen.

DOMEIN: CULTUURBEWUSTZIJN**Kerdoel 5**

De leerling ontwikkelt zich als bewuste deelnemer aan de Friese cultuur.

Doelzin		Het gaat hierbij om
A.	De leerling verkent het materiële en immateriële erfgoed van Fryslân.	• beschrijven van belangrijke historische gebeurtenissen en personen binnen Fryslân en hoe deze doorwerken in het heden; • beschrijven van aspecten van het Friese landschap en de Friese cultuur; • verkennen van Friese tradities en gebruiken en de daaraan verbonden waarden en opvattingen. 3havo/vwo: • uitleggen welk bestaand cultureel erfgoed zij belangrijk vinden om te bewaren en wat nieuw cultureel erfgoed kan zijn.
B	De leerling verkent de waarde van Friestalige jeugdliteratuur.	• verwoorden van persoonlijke leeservaring en -beleving na het lezen of beluisteren van Friestalige jeugdliteratuur; • reflecteren op de waarde van Friestalige jeugdliteratuur voor de eigen persoonsvorming; • verwoorden van opgedane inzichten en kennis over de Friese cultuur na het lezen of beluisteren.

5. Begrippenlijst

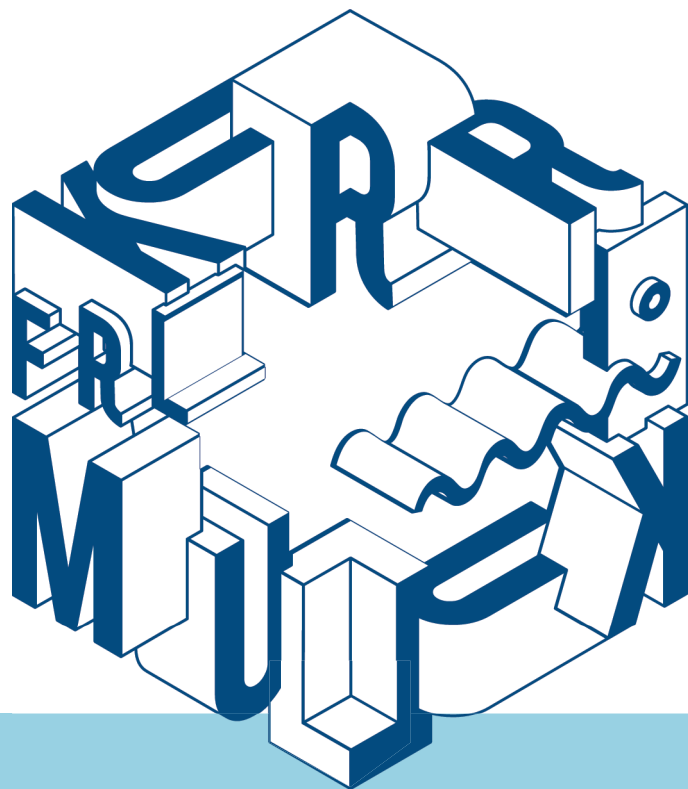
Begrip	Omschrijving
Aanpak	Houding of benadering om een doel te bereiken. Bijvoorbeeld: scannend lezen om informatie te zoeken, een schrijfplan om tot een gestructureerde tekst te komen, een stappenplan maken ter voorbereiding op een samenhangende tekst.
Authentieke tekst	Een tekst die niet bewust is aangepast om te gebruiken in een onderwijscontext.
Begripsverhogende strategieën	Strategieën in de gereedschapskist van lezers die lezers flexibel en effectief inzetten als ze vastlopen bij het begrijpen van teksten, of als ze hun begrip willen verdiepen. Met als doel het interpreteren, onthouden en kritisch reflecteren op de inhoud van teksten. De strategieën kunnen variëren van bijvoorbeeld het simpelweg herlezen van een zin tot het vergelijken van informatie uit verschillende teksten.
Betekenisvolle bronnen of contexten	Een bron of context is betekenisvol als de inhoud maatschappelijk relevant is, of van persoonlijke betekenis is voor de leerling, doordat deze past bij de interesses en belangen van dat moment.
Bron	Een bron is de oorsprong van data of informatie, inclusief de maker en de manier waarop die wordt aangeboden.
Communicatie	De (online) mondelinge, schriftelijke en multimodale uitwisseling van boodschappen die bewust en/of onbewust, verbaal en/of non-verbaal worden overgebracht, ontvangen en geïnterpreteerd. Wanneer deze uitwisseling is afgestemd op doel, publiek en context, is er doelgerichte communicatie.
Communicatief doel	Wat je wilt bereiken door middel van communicatie: informeren, amuseren, instrueren, overtuigen, beschouwen en/of activeren.
Communicatieve context	De tijdruimtelijke en sociaal-culturele omgeving waarin specifieke communicatie plaatsvindt. De context van de communicatie oefent een grote invloed uit op de vorm die je communicatie aanneemt.
Creativiteit	Het vermogen om originele ideeën en oplossingen te bedenken en te realiseren met behulp van taal, materialen en technieken.
Cultuurbewustzijn	Inzicht hebben in de verschillende manieren waarop mensen met uiteenlopende achtergronden en herkomst leven, denken en handelen, en hun uitingen in perspectief plaatsen.

Begrip	Omschrijving
Cultuuruitingen	Verschillende manieren waarop een samenleving of groep haar waarden, normen, ideeën, tradities en creativiteit tot uitdrukking brengt. Bijvoorbeeld: kunst, muziek, literatuur, architectuur, rituelen en gebruiken.
Culturele diversiteit	De aanwezigheid van verschillende talen, tradities, normen, waarden, religies, oriëntaties en etniciteiten en andere aspecten van cultuur in een samenleving.
Fictie	Alle tekstvormen waarin met behulp van verteltechnieken een werkelijkheid verbeeld wordt middels audiovisuele en/of talige media. Bijvoorbeeld vormen van literatuur, films, tv-series en verhalende games.
Geletterdheid	Het vermogen om geschreven taal te begrijpen, te evalueren en doelgericht te gebruiken, in het persoonlijke leven en in maatschappelijke context.
Genre	Een verzameling teksten van een vergelijkbare soort en met hetzelfde doel, die wordt gekenmerkt door een overeenkomstige structuur, stijl, taalgebruik en lay-out. Genres helpen bij het ordenen en herkennen van verschillende tekstsoorten. Er zijn literaire en zakelijke genres. Literaire genres kennen een onderscheid in proza, poëzie en toneel en alle vormen daartussen. Het gaat om tekstsoorten zoals kinderriempjes, liedjes, gedichten, korte verhalen, romans, graphic novel, fabels, verhalende podcast of spoken word. Zakelijke genres kennen globaal een nader onderscheid in feitelijke en waarderende tekstsoorten. Voorbeelden van feitelijke tekstsoorten zijn een nieuwsbericht, beschrijving, instructie, recept, schoolboektekst, verklaring, infographic, oproep, verzoek. Voorbeelden van waarderende tekstsoorten zijn een beschouwing, betoog, respons, column, recensie, reclame, ingezonden brief.
Genrekenmerken	De eigenschappen die een tekst typeren binnen een bepaald genre: communicatief doel, structuur, stijl, taalgebruik en lay-out. Ze beïnvloeden hoe een tekst wordt opgebouwd en geïnterpreteerd. Genrekenmerken helpen bij het herkennen, begrijpen en classificeren van teksten binnen zowel literaire als zakelijke genres.

Begrip	Omschrijving
Gespreksconventies	Wat in gesprekken in een bepaalde context door de taalgemeenschap gebruikelijk en passend wordt gevonden, bijvoorbeeld op gepaste wijze de beurt nemen.
Interactie	Uitwisseling van kennis, ideeën, gevoelens en informatie tussen twee of meer personen, waarbij er sprake is van een voortdurende afwisseling tussen luister- en spreek- en gespreksactiviteiten, en/of lees- en schrijfactiviteiten.
Literaire middelen	Talige middelen die zich onderscheiden van een zakelijke manier van uitdrukken en bijdragen aan de esthetische waarde van een tekst. Literaire middelen kleuren een tekst en richten de aandacht van de lezer of luisteraar. Bijvoorbeeld: stijl, register, stijlfiguren, beeldspraak en vormgevingsaspecten.
Literatuur	Wat onder literatuur wordt verstaan, loopt uiteen en is veranderlijk. Het gaat om teksten die een werkelijkheid verbeelden met taal als voornaamste medium en met inzet van literaire middelen. Literatuur omvat een breed scala aan genres, zowel fictieve als non-fictieve teksten, van uiteenlopende complexiteit. Er worden vanouds drie vormen onderscheiden: verhalende, lyrische en dramatische teksten. De betekenis van literaire teksten komt tot stand in een wisselwerking tussen de tekst, de context en de lezer.
Meertalig repertoire	De talen, taalvariëteiten of woorden en uitdrukkingen uit de talen/taalvariëteiten die een persoon passief of actief beheerst.
Meertaligheid in de samenleving	Het naast elkaar bestaan van verschillende talen en taalvariëteiten binnen een bepaalde context of een bepaald gebied.
Meertalige competentie	Het functioneel en flexibel kunnen inzetten van een meertalig repertoire om te communiceren of om een nieuwe taal te leren.
Multimediaal	Het gebruiken van verschillende media. Bijvoorbeeld kranten, tijdschriften, boeken, posters, fotografie, televisie, films, video's, games, internet en sociale media.
Non-fictie	Alle tekstvormen die op de werkelijkheid berustende feiten aanbieden, analyseren of interpreteren. Bijvoorbeeld: handleidingen, woordenboeken, documentaires, essays, schoolboekteksten of (auto) biografieën.
Perspectieven	Zienswijze (van de auteur), verschillende invalshoeken (in de Tekst), vertelperspectief.
Productieve taalvaardigheid	Het betreft hier de vaardigheden spreken, schrijven en gesprekken voeren.

Begrip	Omschrijving
Receptieve taalvaardigheid	Het betreft hier de vaardigheden kijken, luisteren en lezen.
Reviseren	De schrijver reflecteert op de tekst en herziet indien nodig de tekst of delen ervan. De revisies kunnen bijvoorbeeld betrekking hebben op: structuur, inhoud, formulering, spelling en interpunctie.
Rijke tekst	Authentieke, aansprekende tekst met veelzijdig en gevarieerd taalgebruik, afkomstig van een vakkundige schrijver, die de leerling uitnodigt tot nadenken, beleven en betekenis geven. De inhoud is verhelderend, origineel en/of gelaagd, en maakt het leggen van betekenisvolle verbanden binnen en tussen teksten mogelijk. De tekst helpt de leerling bij het leren over en begrijpen van zichzelf en de wereld, en draagt bij aan de uitbreiding van diens talige repertoire.
Taalbewustzijn	Expliciete kennis over taal, alertheid op de werking van taal en inzicht in hoe talen geleerd en gebruikt worden.
Taalconventies	Wat in een bepaalde context door de taalgemeenschap gebruikelijk en passend wordt gevonden in het taalgebruik.
Taalleerbewustzijn	Op basis van metacognitieve en taaldidactische kennis in staat zijn om te reflecteren op taalleerprocessen en op het eigen taalleerproces; door deze reflecties het taalleerproces kunnen bijsturen en sturen op de eigen talige, cognitieve en sociale ontwikkeling.
Taalleerstrategie	Manier waarop een persoon het leren van een taal aanpakt.
Taalleren	Het zich eigen maken van een of meerdere talen in een gestuurde, schoolse context.
Taalontwikkeling	Het proces dat doorlopen wordt bij het leren van een of meerdere talen.
Taalstatus	De positie die een taal inneemt in een bepaalde gemeenschap en de waardering die aan die taal wordt toegekend door een (inter) nationale overheid of gemeenschap.
Taalvariatie	Het bestaan van verschillen binnen een taal of binnen het taalgebruik van een individu.

Begrip	Omschrijving
Taalvariëteit	Een variant op een erkende taal die door een groep mensen gesproken of geschreven wordt. Bijvoorbeeld: dialecten, straattaal en jongerentaal. Elke taalvariëteit heeft een aantal opvallende eigen kenmerken, zoals eigen uitspraak, eigen woorden en grammaticaregels.
Taalverwerving	Het zich eigen maken van een of meerdere talen in een ongestuurde, natuurlijke context.
Talige identiteit	Taalgebruik dat een mens of groep mensen definieert en onderscheidt van anderen.
Talig repertoire	De talen, taalvariëteiten of woorden en uitdrukkingen uit de talen/taalvariëteiten die een persoon passief of actief beheerst.
Tekst	Elke vorm van mondelinge, schriftelijke, digitale en multimodale communicatie, waarmee ideeën, ervaringen, gedachten, gevoelens, meningen en informatie door middel van taal worden weergegeven.
Tekstbegrip	De mate waarin de lezer betekenis verleent aan een tekst door teksten te begrijpen, interpreteren, integreren, evalueren en erop te reflecteren.
Tekststructuur	Ordering van inhouden, de relaties tussen die inhouden en de manier waarop die relaties worden gemarkeerd, bijvoorbeeld met signaalwoorden en verwijswoorden. In informatieve teksten komen vijf structuren veel voor: beschrijving, chronologie, oorzaak-gevolg, probleemoplossing en vergelijking.
Verteltechnieken	Technieken die een verhaal opbouwen en kleuren. Hiermee worden gebeurtenissen weergegeven en de aandacht en blik van de lezer of luisteraar gericht. Bijvoorbeeld: perspectief, verteltempo en verhaallijnen.
Vloeiend lezen	De vaardigheid om accuraat, zonder haperingen en met expressie te lezen.
(Wereld)burgerschap	Het bewust worden van verbindingen en het actief onderdeel uitmaken van de eigen omgeving, de hele samenleving en de wereld, met respect voor de principes van gelijkwaardigheid, wederzijdse afhankelijkheid en gedeelde verantwoordelijkheden.

TAALPLAN **FRYSK** 2030